

Бхагавад-Гита

Глава 11

भगवद्गीता। एकदशोऽध्यायः

विश्वरूपदर्शनयोगः

viśva - весь, каждый; *pl* все, всё; *n* вселенная; *m pl.* разряд божеств;

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

anugraha *m* - милость, любезность, одолжение;

saṃjñīta - сообщенный, названный;

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

aruṇa *m* - исчезновение, конец;

vistaraśas *adv.* - подробно;

māhātmya *n* - величие, достоинство, великодушие; сила, мощь;

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

āttha - 2 sg. pf *om* √āh;

aiśvara - величественный, властительный;

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥

ākṛti *f* - форма, внешний вид;

पश्यादित्यान्वसूत्रद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥

āścarya - чудный, чудесный; *n* чудо;

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद् द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

ekastha - соединенный, объединенный; одинокий;

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

संजय उवाच

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥
अनेकवक्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

vaktra *n* - рот, уста;
ābharaṇa *n* - украшение, убор, наряд, драгоценности;
āyudha *n* - оружие;

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

mālya *n* - венок;
anulepana *n* - мазь, умашение;

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

yugapad *adv.* - сразу, одновременно;
bhās *f* - свет, блеск;

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

pra-vi√bhaj (I U., p.p. pravibhakta) - разделять, распределять;

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

अर्जुन उवाच

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वास्तथा भूतविशेषसङ्घान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थम् ऋषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

uraga *m* - змея;

अनेकबाहूदरवक्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतो ऽनन्तरूपम् ।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ १६ ॥
किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

kirīṭin - украшенный диадемой (kirīṭa);
gadā *f* - дубинка, булава, палица; скипетр;
cakrin - имеющий диск, эпитет Вишну, Кришны;
samantāt *adv.* - кругом, во все стороны;
anala *m* - огонь;
arka *m* - луч, солнце, бог солнца;

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

nidhāna *n* - хранение, запас, хранилище; оболочка; сокровище, клад;
goptar - защитник, царь, правитель;

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ १९ ॥

hutāśa (huta-aśa) *m* - пожиратель жертвы, эпитет Агни, огонь;

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमिदं तवोग्रं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

vyāp (viāp) V U. - застигать, проникать, наполнять;
pra√vyath I Ā. - быть испуганным;

अमी हि त्वा सुरसंघा विशन्ति केचिद्धीताः प्राञ्जलयो गुणन्ति ।

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥

√gar IX P.- призывать, восхвалять, произносить;
siddha (p.p. om √sidh)- удачливый, сведущий, известный, обладающий волшебной силой; *m* маг, провидец; *класс полубогов*;

puṣkala - многочисленный, изобильный, лучший, громкий;

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वे ऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।

गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

sādhya *m* - разряд небесных существ, полубогов;
viśva *m pl.* - разряд божеств;
pūṣma (pūṣma-ra) - пьющие (пар) от горячей (еды), предки;
vi√smi I Ā. - удивляться; *p.p.* пораженный;

रूपं महत्ते बहुवक्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

karāla открытый, зияющий; выступающий; страшный, ужасный;

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

nabhas *n* - небо; воздушное пространство;
vyāta (p.p. om vy-ā√dā) - широко открытый, разинутый;
viśāla - беспредельный, огромный; растянутый;

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

śarman *n* - зонт, ширма; охрана, защита, убежище; благо, радость; спасение;

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसधैः ।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

avani *f* - земля, почва, основа;
yodha *m* - воин, боец;

वक्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते चूणितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

bhayaṅka - ужасный, страшный; *m* одна из рас индийской поэтики;
vi√lag (I P., p.p. vilagna) - висеть, цепляться, держаться;
daśana *m* - зуб;
cūrṇita (p.p. *om* √cūrṇ) - измельченный, раздробленный;
uttamāṅga (uttama-aṅga) *n* - голова;

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।

तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८ ॥

vega *m* - быстрое движение, быстрота; поток воды; сила, напор;

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतंगा विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

sam√rdh (V P. samṛdhnoti, p.p. samṛddha) - преуспевать, процветать, стремительно расти;

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

√lelihya - *интенсив* *om* √lih;
√gras U. I - есть, пожирать, поглощать;
samantāt *adv.* кругом, во все стороны, со всех сторон;
samagra - весь, целый; *n* всё;
ā√par (или ā√pṛī, III P. āpīpartī; IX P. āpīpātī; *caus.* āpīrayati; p.p. āpīrṇa, āpīrta) - наполнять;

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।

विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

श्रीभगवानुवाच

कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।

ऋतेऽपि त्वा न भविष्यन्ति सर्वे येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥

pravṛddha (p.p. *om* pra√vardh) - выросший, увеличившийся, зрелый, сильный, старый;
ṛte - за исключением, кроме, без (+*Acc.*, *Abl.*)
pratyanika - противостоящий, враждебный; *m* противник; *n* вражеское войско;

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून्भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धम् ।

मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

nimitta *n* - цель, причина; знак, предзнаменование;
mātra *n* - мера, объем, количество; *в сл. словах* – только, величиной, размером с; имущество, утварь;
savyaśācin - ловкий на левую руку, одинаково владеющий обеими руками, *эпитет Арджуны*;

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

√vyath (I Ā. vyathate, aor. avyathiṣṭa, p.p. vyathita) - колебаться, сбиваться; волноваться, бояться, быть удрученным;

संजय उवाच

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

sagadgada - заикающийся, говорящий невнятно;

अर्जुन उवाच

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥ ३६ ॥

sthāne *adv.* уместно, своевременно; справедливо, заслуженно;

pra√harṣ P. IV - радоваться, возрадоваться;

anu√raj U. IV - окрашиваться, становиться красным; восхищаться; любить;

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मनगरीयसे ब्रह्मणो ऽप्यादिकर्त्रे ।
अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥

dhāman *n* - место, жилище; сила, могущество; закон, порядок;

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

vikrama *m* - доблесть; мужество; героизм; сила; *abl.instr.adv.* силой;

sam√ār V P. - оканчивать, завершать, выполнять; достигать, приобретать, быть причастным;

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेदं मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥

prasabham *adv.* - сильно, страстно, назойливо;

yādava - потомок Яду, принадлежащий к роду Яду;

pramāda *m* - нерадивость, небрежность; опьянение;

praṇaya *m* - доверие, уважение, сильная любовь, близость;

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

avahāsa *m* - шутка, насмешка;

vihāra *m* - прогулка, развлечение;

samakṣam *adv.* - перед глазами у к.-л.;

√kṣāmayā (caus. om √kṣam) - просить прощения за ч.-л.;

पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ४३ ॥

abhyadhika - превосходящий, избыточный; чрезвычайный; больше, сильнее чем;

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

pra-ṇi√dhā (pra-ṇi√dhā) III U. - растягивать, распространять;
√prasādaya (caus. om √prasad) - умилоствивлять, умилять, умолять;
√iḍ II Ā. - восхвалять, превозносить, умолять, взывать к к.-л.;
√sah (I Ā., p.p. soḍha) - переносить, выносить, терпеть; прощать; побеждать, преодолевать;

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

श्रीभगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तवाजुर्नेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।

एवंरूपः शक्य अहं नलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

pravīra m - величайший герой;

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

vyathā f - неудача, печаль, горе; страх, волнение;
vy-ape (vi-ara√i) II P. - расходиться, прекращаться, исчезать;
bhī f - страх, боязнь ч.л.;

संजय उवाच

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

sam√vart (sam√vart) I Ā. - происходить, наступать, делаться, быть;

श्रीभगवानुवाच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्ट्वानसि यन्मम ।

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२ ॥

नाहं वैदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।

शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

ijyā *f* - жертва, жертвоприношение;

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

niṅvaiga - невраждебный, мирный; *n* невраждебность.